

Structurele krapte op de arbeidsmarkt vraagt om hogere migratie, participatie en productiviteit

Joop de Beer

De huidige krapte op de arbeidsmarkt is geen tijdelijk fenomeen. Dit geldt in het bijzonder voor de zorgsector. De komende decennia leidt de vergrijzing tot een krimpende beroepsbevolking en een toenemende zorgvraag. Dit betekent dat een steeds groter deel van de beroepsbevolking nodig is om in de zorgvraag te kunnen voorzien. Toename van het arbeidsaanbod door arbeidsmigratie kan de spanning op de arbeidsmarkt wel verlichten, maar is hoogstens een deel van de oplossing. Naast migratie is verhoging van de arbeidsparticipatie nodig. Daarnaast kan demping van de arbeidsvraag door hogere productiviteit bijdragen aan een vermindering van de krapte op de arbeidsmarkt. De structurele krapte op de arbeidsmarkt kan niet door één ministerie worden opgelost, maar vereist een integrale beleidsinspanning van meerdere departementen.

1 Inleiding

Op dit moment is de krapte op de arbeidsmarkt ongekend hoog (CBS, 2022a). Voor een deel is de krapte van conjuncturele aard, maar door de aanhoudende vergrijzing moet er rekening mee worden gehouden dat de krapte een structureel karakter heeft. De beroepsbevolking krimpt door de uitstroom van oudere werkenden, terwijl tegelijkertijd de zorgvraag toeneemt door de sterke toename van het aantal ouderen (vooral in de hoogste leeftijdsgroepen). Een steeds groter deel van de krimpende beroepsbevolking zal werkzaam in de zorg moeten zijn. Het CPB (2015) verwacht dat in 2050 een derde van de beroepsbevolking in de zorg en bij de overheid werkzaam zal zijn. Het CPB gaat ervan uit dat de totale arbeidsvraag vrijwel even sterk toeneemt als de bevolkingsomvang. Bij hoge economische en bevolkingsgroei is de arbeidsvraag in 2050 15 procent groter dan in 2013 bij een bevolkingsgroei van 14 procent. Bij lage groei daalt de arbeidsvraag met 5 procent bij een bevolkingskrimp met 3 procent (CPB, 2015). Volgens de Verkenning Bevolking 2050 (NIDI/CBS, 2021) groeit de bevolking in een scenario met hoge migratie tot 2050 met 19 procent en bij lage migratie met 2 procent. Bij gelijkblijvende arbeidsparticipatie groeit de beroepsbevolking in het eerste scenario met 11 procent en krimpt de beroepsbevolking met 6 procent in het tweede scenario. De beroepsbevolking groeit dus minder sterk dan de bevolkingsomvang zonder groei van arbeidsparticipatie en/of arbeidsproductiviteit. Verwacht kan dus worden dat de groei van het arbeidsaanbod achterblijft bij die van de arbeidsvraag. Automatisering leidt weliswaar tot het verdwijnen van banen, maar Autor (2021) wijst erop dat er ook veel nieuwe banen worden gecreëerd.

Arbeidsmigratie wordt vaak als een snelle oplossing voor de krimpende beroepsbevolking gezien. Sectoren als de land- en tuinbouw, distributiecentra en de bouw zijn nu al voor een belangrijk deel afhankelijk van arbeidsmigranten. In het Coalitieakkoord wordt de mogelijkheid genoemd om te werken met een “beleidsmatig richtgetal voor migratie” (Kabinetformatie, 2021). De Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ) pleit ervoor dat Nederland een commissie instelt die onderzoekt aan welke kwalificaties er op welke termijn behoefte is en in hoeverre arbeidsmigranten in die behoefte kunnen voorzien (ACVZ, 2019).

De vraag is in hoeverre arbeidsmigratie op de lange termijn nodig en wenselijk is om de krapte op de arbeidsmarkt te beperken. Naast arbeidsmigratie kan het arbeidsaanbod worden verhoogd door verhoging van arbeidsparticipatie (denk aan langer doorwerken door ouderen, meer voltijdwerken door vrouwen en activering van het overige onbenutte arbeidspotentieel), terwijl de groei van de arbeidsvraag kan worden beperkt door hogere productiviteit (door automatisering en robotisering).

Aan de hand van twee demografische scenario's voor 2050 vergelijkt dit artikel de effecten van migratie met die van hogere arbeidsparticipatie en hogere productiviteit op de verhouding tussen de omvang van de beroepsbevolking en de zorgvraag van ouderen. De scenario's zijn ontleend aan het eindrapport “Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen” van de Verkenning Bevolking 2050 dat in het voorjaar van 2021 is gepubliceerd (NIDI/CBS, 2021). Deze Verkenning is uitgevoerd op verzoek van de regering naar aanleiding van vragen van de Tweede Kamer. In dit artikel worden nog niet eerder gepubliceerde uitkomsten gepresenteerd.

2 Toename grijze druk

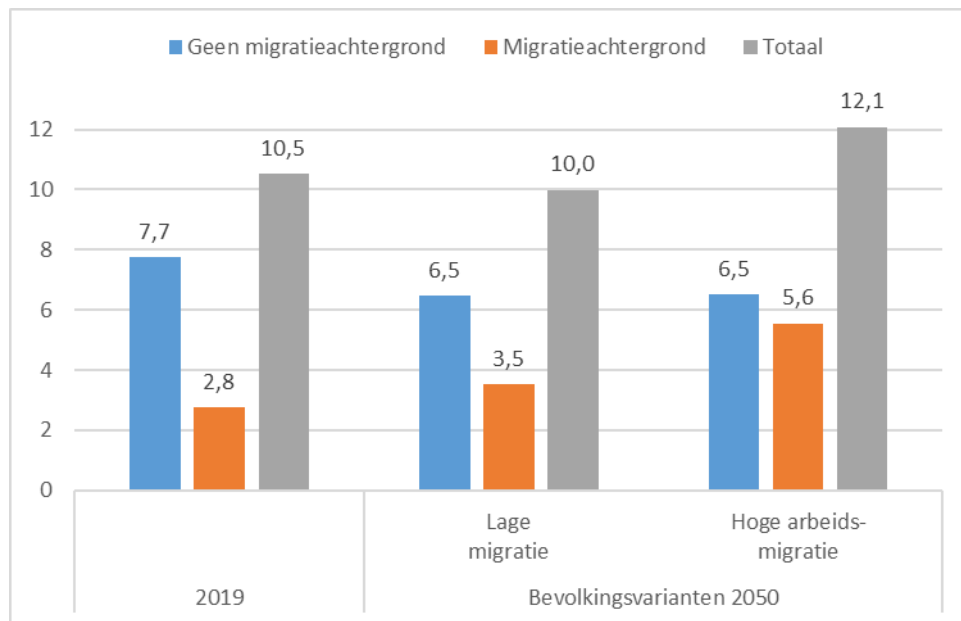
De potentiële beroepsbevolking, hier gedefinieerd als het aantal mensen tussen 20 jaar en de AOW-gerechtigde leeftijd, krimpt de komende dertig jaar als het migratiesaldo laag is. Dit komt doordat het aantal personen zonder migratieachtergrond in de beroepsleeftijden met meer dan een miljoen daalt, van 7,7 miljoen nu naar 6,5 miljoen in 2050 (figuur 1). De oorzaak hiervan is vooral gelegen in de geboorteontwikkeling sinds 1945. De oudere generaties die de komende jaren de arbeidsmarkt verlaten zijn groter dan de generaties die de komende jaren op de arbeidsmarkt komen. Tot 2010 waren jonge generaties groter dan oudere generaties, de komende decennia geldt het omgekeerde.

Doordat de bevolking met een migratieachtergrond relatief jong is, neemt de potentiële beroepsbevolking met een migratieachtergrond¹ wel toe, zelfs bij een laag migratiesaldo. Bij een migratiesaldo van rond 20 duizend per jaar groeit de potentiële beroepsbevolking met een migratieachtergrond tot 2050 met 700 duizend. Aangezien deze groei lager is dan de

¹ Onze berekeningen zijn gebaseerd op de indeling van de bevolking naar migratieachtergrond die het CBS tot nu toe in haar statistieken hanteerde. Onlangs introduceerde het CBS een nieuwe indeling van de bevolking naar herkomst, waarbij de term migratieachtergrond niet meer zal worden gebruikt (CBS, 2022b).

krimp van de bevolking zonder migratieachtergrond daalt de totale potentiële beroepsbevolking dan met een half miljoen. Bij een hoog migratiesaldo van rond 90 duizend per jaar, groeit de bevolking met een migratieachtergrond zo sterk, dat de totale potentiële beroepsbevolking met 1,6 miljoen groeit.

Figuur 1 Potentiële beroepsbevolking (bevolking van 20 jaar tot AOW-leeftijd) naar migratieachtergrond, 2019 en 2050 (x miljoen)

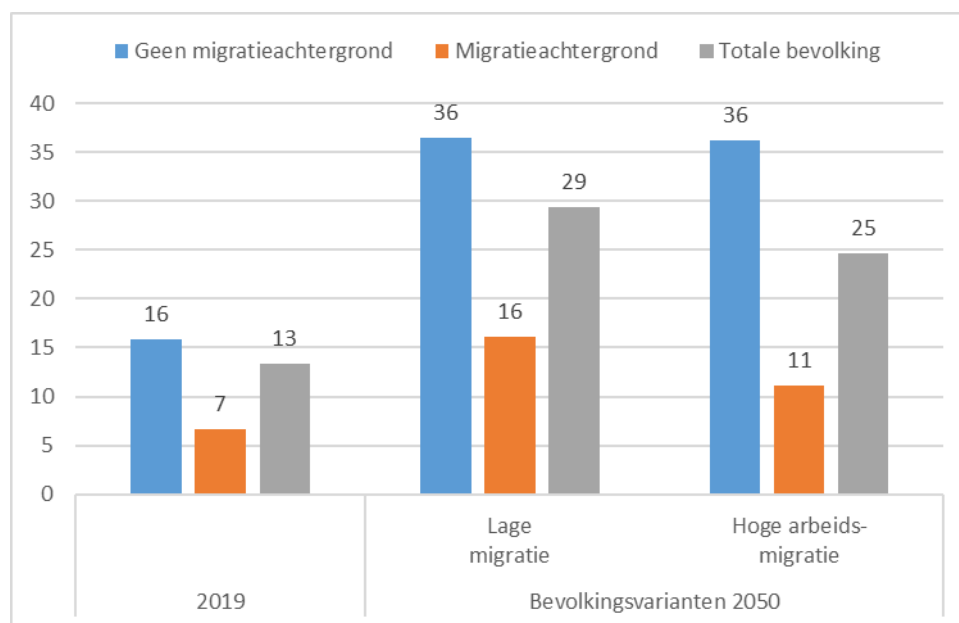

Terwijl de potentiële beroepsbevolking zonder migratieachtergrond met meer dan een miljoen krimpt, neemt het aantal 75-plussers zonder migratieachtergrond juist met meer dan een miljoen toe, een verdubbeling van 1,2 miljoen naar 2,4 miljoen. De verhouding tussen het aantal 75-plussers en de potentiële beroepsbevolking zonder migratieachtergrond neemt hierdoor toe van 16 procent nu naar 36 procent in 2050 (figuur 2). We noemen deze verhouding de grijze druk. Vaak wordt voor het berekenen van de grijze druk de groep ouderen berekend als het aantal 65-plussers, maar aangezien de zorgvraag pas sterk toeneemt vanaf 75-jarige leeftijd, hanteren we hier 75 jaar als leeftijdsgrens.

De bevolking met een migratieachtergrond heeft een dempend effect op de grijze druk. De grijze druk voor de gehele bevolking is lager dan die voor de bevolking zonder migratieachtergrond. Met andere woorden, als er de afgelopen decennia geen migranten naar Nederland zouden zijn gekomen zou de huidige grijze druk hoger zijn geweest. Dit geldt ook voor de toekomst. Doordat de meeste migranten jong zijn, heeft migratie pas op de zeer lange termijn een substantieel effect op het aantal 75-plussers. Bij een laag migratiesaldo in de komende dertig jaar neemt de verhouding van het aantal 75-plussers tot de potentiële beroepsbevolking toe naar 29 procent in 2050. Bij een hoog migratiesaldo is de groei kleiner,

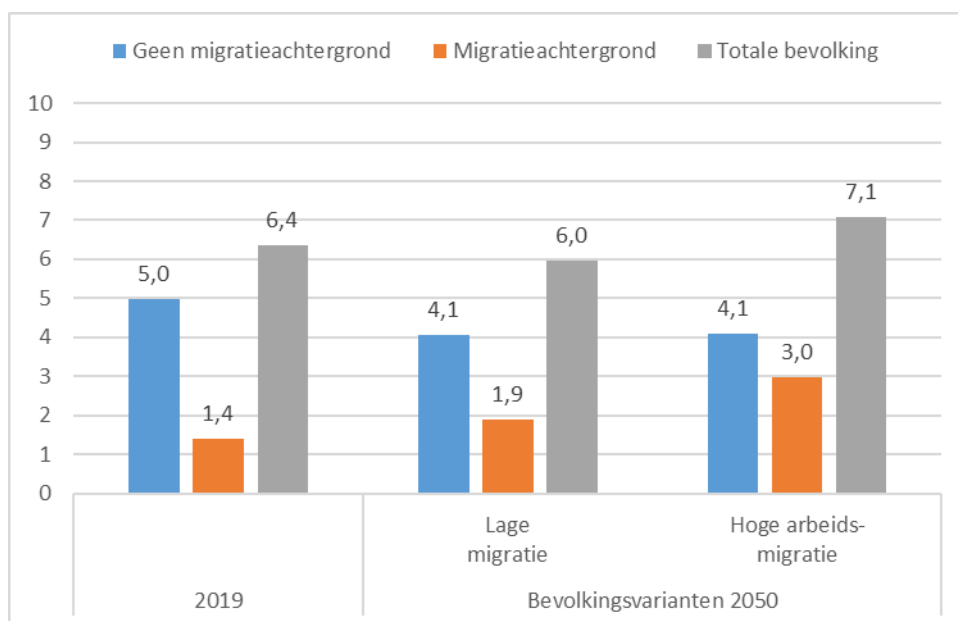
namelijk naar 25 procent in 2050. Hogere migratie leidt dus tot een lagere druk van de toename van het aantal 75-plussers op de potentiële beroepsbevolking in 2050, maar zelfs hoge migratie kan niet voorkomen dat de grijze druk toeneemt.

Figuur 2 Grijze druk: aantal 75-plussers als percentage van de potentiële beroepsbevolking

3 Krimpende beroepsbevolking

Veranderingen in de verhouding tussen het aantal ouderen en de omvang van de potentiële beroepsbevolking houden geen rekening met verschillen in arbeidsparticipatie tussen bevolkingsgroepen (onderscheiden naar leeftijd, geslacht, migratieachtergrond en opleidingsniveau) en met veranderingen daarin in de komende dertig jaar. De arbeidsparticipatie van veertigers is hoger dan van zestigers, die van mannen hoger dan van vrouwen, die van hoger opgeleiden hoger dan van lager opgeleiden en die van arbeidsmigranten hoger dan van asielmigranten (NIDI/CBS, 2021). Bovendien verandert de arbeidsdeelname van verschillende bevolkingsgroepen in de loop van de tijd. Zo zijn 60-plussers de afgelopen tien jaar langer blijven werken en is de arbeidsdeelname van vrouwen de afgelopen decennia sterk toegenomen, zij het vaak in deeltijd. Toekomstige veranderingen in de omvang van de beroepsbevolking hangen dus niet alleen af van veranderingen in de omvang en samenstelling van de bevolking, maar ook van veranderingen in de arbeidsdeelname van verschillende bevolkingsgroepen. Daarom berekenen we de economische grijze druk, dat wil zeggen de verhouding tussen het aantal ouderen en het werkende deel van de potentiële beroepsbevolking.

Figuur 3 Beroepsbevolking in fte (x miljoen)

Teneinde er rekening mee te houden dat een deel van de bevolking in deeltijd werkt, berekenen we de omvang van beroepsbevolking in fte. Terwijl de potentiële beroepsbevolking uit 10,5 miljoen personen bestaat, is de omvang van de beroepsbevolking 6,4 miljoen fte (figuur 3). Van de bevolking zonder migratieachtergrond bedraagt het aantal fte 64 procent van het aantal personen tussen 20 jaar en AOW-leeftijd. Bij personen met migratieachtergrond is dit 50 procent. Als de arbeidsparticipatie niet zou veranderen, weegt een toename van het aantal personen met een migratieachtergrond met bijvoorbeeld honderdduizend personen niet op tegen een even grote daling in het aantal personen zonder migratieachtergrond. Bij een hoog migratiesaldo neemt de potentiële beroepsbevolking met een migratieachtergrond met 2,8 miljoen personen toe, maar de beroepsbevolking met 1,6 miljoen fte. Omdat de samenstelling van de bevolking met een migratieachtergrond naar verwachting verandert (meer migranten met een relatief hoge arbeidsparticipatie uit Europa en Aziatische landen waarvandaan veel arbeidsmigranten komen) bedraagt de toename van de beroepsbevolking meer dan 50 procent van die van het aantal personen met een migratieachtergrond (NIDI/CBS, 2021).

4 Wat-als scenario's arbeidsparticipatie

De verandering in de omvang van de beroepsbevolking in de komende decennia hangt niet alleen af van verandering in de omvang van verschillende bevolkingsgroepen, maar ook van de vraag in hoeverre de arbeidsdeelname van die bevolkingsgroepen verandert. Om de mogelijke effecten van veranderingen in arbeidsdeelname te kwantificeren hebben we zes wat-

als-scenario's doorgerekend. In het *referentiescenario* veronderstellen we dat de arbeidsparticipatie van verschillende bevolkingsgroepen (onderscheiden naar leeftijd, geslacht, migratieachtergrond en opleidingsniveau) in 2050 gelijk is aan nu. De totale arbeidsparticipatie stijgt dan overigens wel doordat de samenstelling van de bevolking verandert, bijvoorbeeld doordat het opleidingsniveau van de bevolking stijgt, vooral van vrouwen, en doordat de samenstelling van de bevolking naar migratieachtergrond verandert.

Het scenario *ouderen* gaat ervan uit dat de arbeidsdeelname van ouderen net zo sterk verandert als de stijging van de AOW-leeftijd. De stijging van de AOW-leeftijd is gekoppeld aan de door het CBS voorspelde stijging van de levensverwachting (op 65-jarige leeftijd). We veronderstellen dat de participatiegraad van ouderen opschuift met de AOW-leeftijd. Dus als bijvoorbeeld de AOW-leeftijd in 2050 twee jaar hoger is dan nu, veronderstellen we dat de arbeidsparticipatie van 67-jarigen in 2050 gelijk zal zijn aan die van 65-jarigen nu.

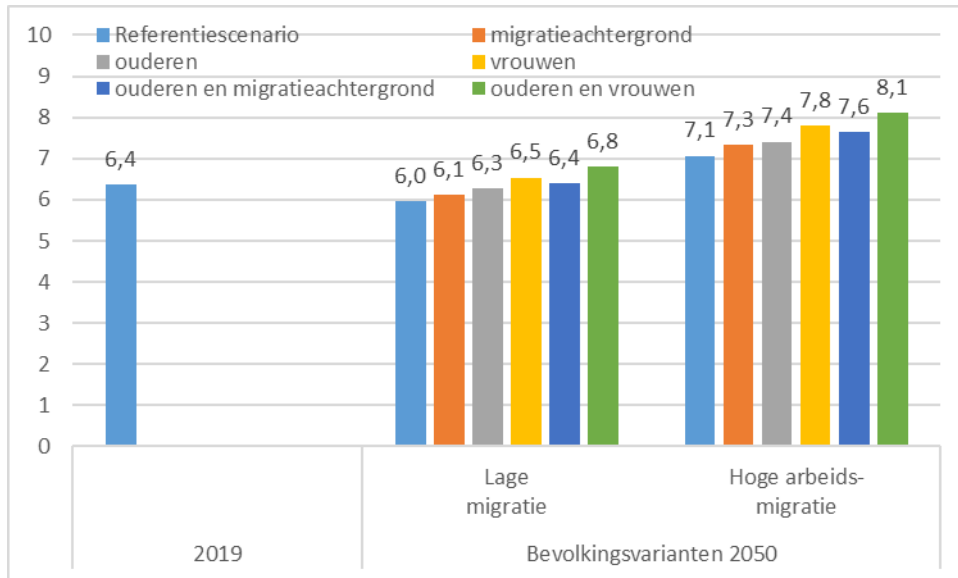
Het scenario *vrouwen* veronderstelt dat de arbeidsparticipatie van vrouwen toeneemt. In de eerste plaats veronderstellen we dat het percentage vrouwen met betaald werk in 2050 gelijk zal zijn aan dat van mannen nu en in de tweede plaats dat het verschil in het aandeel van de vrouwen dat deeltijdwerk werkt ten opzichte van mannen in 2050 zal zijn gehalveerd.

Het scenario *migratieachtergrond* veronderstelt dat het verschil in arbeidsparticipatie van de eerste generatie met een migratieachtergrond (volgens de nieuwe terminologie van het CBS: migranten) ten opzichte van personen met een Nederlandse achtergrond in 2050 is gehalveerd en dat de participatie van de tweede generatie (volgens de nieuwe terminologie: kinderen van migranten) dan even hoog is als die van mensen met een Nederlandse achtergrond.

Vervolgens hebben we een vijfde scenario doorgerekend dat een hogere arbeidsdeelname van ouderen combineert met die van mensen met een migratieachtergrond en een zesde scenario dat hogere participatie van ouderen combineert met die van vrouwen.

Figuur 4 laat zien dat vooral hogere arbeidsdeelname van vrouwen een groot effect heeft. In het scenario met lage migratie, zal een hogere participatie van alleen ouderen of alleen personen met een migratieachtergrond niet voldoende zijn om krimp van de beroepsbevolking te voorkomen. Hogere arbeidsdeelname van vrouwen kan krimp in de beroepsbevolking voorkomen, al dan niet in combinatie met een hogere arbeidsdeelname van ouderen. Bij hoge arbeidsmigratie leiden alle scenario's tot een groei van de beroepsbevolking. Maar in alle gevallen is deze groei beduidend kleiner dan de groei van het aantal 75-plussers. De economische grijze druk (de verhouding tussen het aantal 75-plussers en de omvang van de beroepsbevolking in fte) neemt bij lage migratie en hoge arbeidsparticipatie van ouderen en vrouwen toe van 22 procent naar 43 procent in 2050 en bij hoge migratie naar 37 procent.

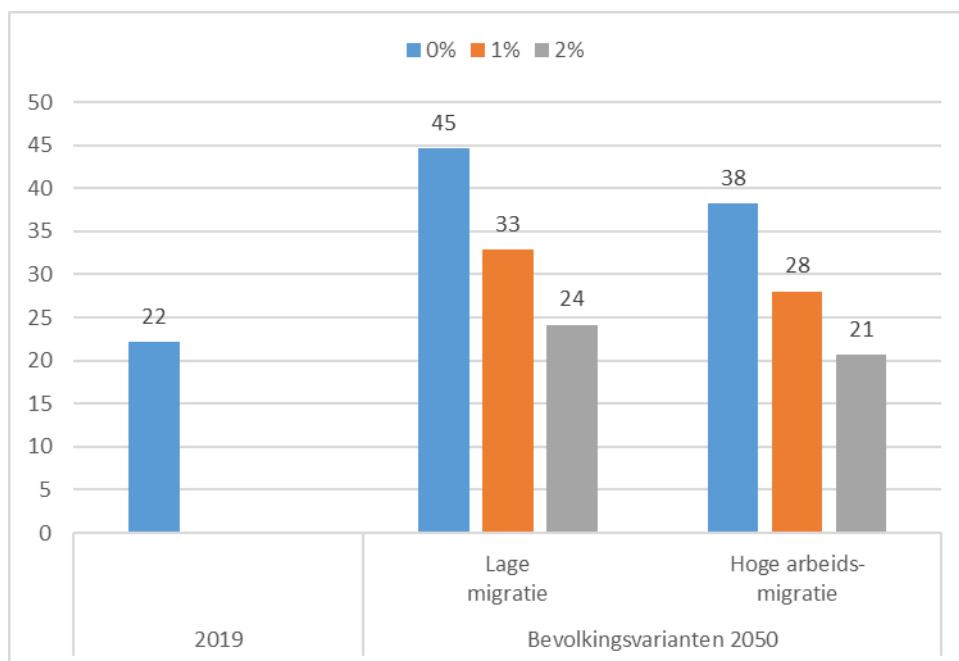
Figuur 4 Beroepsbevolking in fte (x miljoen), 6 arbeidsparticipatiescenario's

5 Toename zorgvraag

De zorgvraag neemt sterk toe met leeftijd. Zo zijn de zorgkosten van personen van 90 tot 95 jaar anderhalf keer zo hoog als van personen van 75 tot 80 jaar en 2,3 keer zo hoog als van personen van 65 tot 70 jaar (NIDI/CBS, 2021). Door de dubbele vergrijzing (binnen de groep ouderen neemt het aandeel van de oudste leeftijdsgroepen toe) groeit de zorgvraag sterker dan het aantal 75-plussers. Teneinde hier rekening mee te houden hebben we de leeftijdsgroepen binnen de groep van 75-plussers in 2050 gewogen met gewichten die rekening houden met de verschillen in zorgvraag, zodat bijvoorbeeld personen van 90-95 jaar een anderhalf keer zo hoog gewicht krijgen als personen van 75-80 jaar. De gewichten hebben we gekwantificeerd aan de hand van de huidige verschillen in zorguitgaven per persoon onderscheiden naar leeftijd, geslacht, migratieachtergrond en opleidingsniveau. Het gaat hierbij om de zorg die valt onder de basisverzekering, zoals ziekenhuiszorg, zorg door huisartsen, ggz en wijkverpleging (NIDI/CBS, 2021). De verhouding tussen het gewogen aantal 75-plussers en de omvang van de beroepsbevolking (in fte) bij lage migratie neemt toe van 22 procent nu naar 45 procent in 2050 als de arbeidsparticipatie van ouderen en vrouwen toeneemt in het scenario met lage migratie en naar 38 procent bij hoge migratie (figuur 5).

Figuur 5 Aantal 75-plussers (gewogen naar zorgvraag) als percentage van de beroepsbevolking (gecorrigeerd voor productiviteitsstijging), drie productiviteitsscenario's bij hoge arbeidsparticipatie van vrouwen en ouderen

6 Stijging productiviteit

De krapte op de arbeidsmarkt kan niet alleen worden beperkt door vergroting van het arbeidsaanbod, maar ook door beperking van de arbeidsvraag, bijvoorbeeld door stijging van de arbeidsproductiviteit. De vraag is wel hoe reëel een forse stijging van de productiviteit is. De groei van de arbeidsproductiviteit is de laatste decennia wereldwijd teruggelopen. In haar vergrijzingsstudie gaat het CPB uit van een productiviteitsgroei van 1 procent per jaar (CPB, 2019). Als de arbeidsproductiviteit jaarlijks met 1 procent stijgt, is de vraag naar arbeid in 2050 een kwart lager dan nu bij een gelijk bbp. Een beroepsbevolking van 4,7 miljoen fte in 2050 produceert dan evenveel als de huidige beroepsbevolking van 6,4 miljoen fte.

Ook in dat geval neemt de verhouding tussen het (gewogen) aantal 75-plussers en de beroepsbevolking rekening houdend met productiviteitsstijging toe, zelfs als de arbeidsparticipatie toeneemt. Bij lage migratie en hoge arbeidsparticipatie van ouderen en vrouwen neemt de verhouding toe van 22 procent nu naar 33 procent in 2050 (figuur 5). Ook als de productiviteit twee keer zo hard zou stijgen, zou de verhouding tussen het aantal 75-plussers en de beroepsbevolking nog stijgen, tot 24 procent. Alleen als de migratie hoog is én de arbeidsparticipatie van ouderen en vrouwen hoog én de productiviteitsstijging hoog, neemt

de druk van het aantal 75-plussers op de beroepsbevolking af, tot 21 procent in 2050. De vraag is wel hoe realistisch een dergelijke productiviteitsstijging is. De Europese Commissie verwacht voor de komende decennia een gemiddelde productiviteitsgroei van 1,5 procent per jaar (European Commission, 2020).

7 Politieke keuzes

Vergrijzing stelt beleidsmakers voor keuzes. Door de vergrijzing neemt de druk van de zorgvraag op de beroepsbevolking toe. Op dit moment werken ruim 400 duizend personen in de thuiszorg en verpleeghuizen. In 2050 zullen dat er 700 duizend zijn uitgaande van dezelfde productiviteit als nu (NIDI/CBS, 2021). De arbeidsvraag voor ziekenhuizen, huisartsenzorg en ggz neemt minder sterk toe, van 400 duizend nu naar 450 duizend bij lage migratie en 500 duizend bij hoge migratie. Als de arbeidsparticipatie niet toeneemt zal een steeds groter deel van de beroepsbevolking nodig zijn om te voorzien in de stijgende vraag naar zorg. Maar hogere participatie is niet voldoende. Als de migratie laag is, neemt zelfs bij hoge participatie de grijze druk toe. Migratie is dus nodig om stijging van de zorgdruk tegen te gaan. Dit betekent niet noodzakelijk dat het overgrote deel van de nieuwe migranten in de zorg werkzaam zou moeten zijn. Als migranten in andere sectoren worden geworven, scheidt dat ruimte voor een groter deel van de andere bevolkingsgroepen om in de zorg werkzaam te zijn. Maar migratie is niet voldoende. Ook bij hoge arbeidsmigratie is stijging van de participatie niet voldoende om een daling van de grijze druk te bewerkstelligen. Alleen als dan ook de productiviteit hoog is, daalt de grijze druk.

Welke mix van beleidsopties de voorkeur heeft is een politieke keuze. Naarmate de migratie hoger is, hoeft de arbeidsparticipatie minder te stijgen. Omgekeerd, naarmate de arbeidsdeelname sterker stijgt, is minder migratie nodig. En naarmate de productiviteit sterker groeit, is minder migratie dan wel minder stijging van de participatie noodzakelijk.

In het publieke debat is migratie een heet hangijzer. Zo legt hoge migratie een grote druk op de krappe huizenmarkt. Van de Beek et al. (2021) laten zien dat de baten van vooral gezins- en arbeidsmigranten voor de overheidsfinanciën niet opwegen tegen de kosten. Op grond hiervan zien zij in migratie geen oplossing voor de vergrijzing. Als alternatief voor hoge migratie pleiten zij voor hogere geboorteaantallen als remedie tegen vergrijzing. Een hoger kindertal leidt echter in tegenstelling tot migratie pas op de zeer lange termijn tot een substantiële toename van de beroepsbevolking en de eerste decennia vooral tot een stijging van de arbeidsvraag (denk aan kinderopvang en onderwijs). Bovendien helpt een hoger kindertal alleen als het hoog blijft, anders volgt daarna een nieuwe vergrijzingsgolf. Maar een blijvend hoog kindertal leidt op den duur tot zeer hoge bevolkingsgroei. Als men de omvang van de migratie zoveel mogelijk wil beperken, moet men er zich rekenschap van geven dat de bevolking in de werkzame leeftijden zal krimpen en dat de beroepsbevolking alleen op peil kan blijven als de arbeidsparticipatie fors stijgt.

Arbeidsmigranten kunnen op korte termijn in vacatures voorzien, maar de inzetbaarheid van arbeidsmigranten op de langere termijn is niet vanzelfsprekend. Arbeidsmigranten voldoen aan de arbeidsvraag van nu, maar onzeker is wat de arbeidsvraag van de toekomst zal zijn. Van belang is dat voor arbeidsmigranten die hier blijven, ingezet wordt op betere kansen op de arbeidsmarkt op de langere termijn. Om- en bijscholing zijn cruciaal om duurzame inzetbaarheid te verzekeren. Het gaat er daarbij niet zozeer om een hoger opleidingsniveau te bereiken, maar om kennis en competenties actueel te houden en zo de kansen op de arbeidsmarkt te vergroten.

De arbeidsdeelname onder asielmigranten, die overigens nog geen 20 procent van de bevolking met een migratieachtergrond vormen, is relatief laag. Bij hen spelen vaak psychische problemen en trauma's door oorlogservaringen of ontberingen. Bovendien duren toelatingsprocedures vaak nog lang, worden elders behaalde kwalificaties niet eenvoudig erkend en is het combineren van het leren van de taal, het volgen van een opleiding en entree op de arbeidsmarkt niet altijd goed op elkaar afgestemd. Een hogere arbeidsparticipatie kan worden bevorderd door in te zetten op intensieve begeleiding met aandacht voor solliciteren en een snelle aansluiting op de arbeidsmarkt.

De ouderen van de toekomst zijn hoger opgeleid dan de ouderen van nu. Dit kan leiden tot hogere arbeidsdeelname. Maar daarmee is nog niet gezegd dat de arbeidsdeelname van ouderen even hard toeneemt als de stijging van de AOW-leeftijd. Daarvoor is een voorwaarde dat de gezondheid van oudere werknemers het toelaat langer te werken, dat oudere werknemers zich blijven ontwikkelen (omdat banen voor het leven verdwijnen) en dat de kansen van oudere werkenden niet negatief worden beïnvloed door leeftijdsdiscriminatie. Kortom, langer werken door ouderen gaat niet vanzelf, beleid moet daarvoor voorwaarden scheppen en werkgevers moeten ouderen werk blijven bieden. Het gaat overigens niet alleen om betaald werk. Ook na pensionering kunnen vitale ouderen een belangrijke bijdrage aan de maatschappij leveren, denk aan vrijwilligerswerk en mantelzorg.

Het aandeel vrouwen met betaald werk ligt lager dan bij mannen, maar door de sterkere stijging van het opleidingsniveau van vrouwen dan van mannen zullen deze verschillen naar verwachting kleiner worden. Veel vrouwen werken minder uren dan mannen. Als veel vrouwen meer uren gaan werken heeft dat een groot effect op de omvang van de beroepsbevolking. Beschikbaarheid en betaalbaarheid van kinderopvang en de rolverdeling tussen vrouw en man in het huishouden zijn belangrijke randvoorwaarden. Jonge generaties vrouwen zijn hoger opgeleid dan mannen. Als de huidige ontwikkelingen zich doorzetten zal het opleidingsniveau van mannen in 2050 aanzienlijk achterblijven bij dat van vrouwen. Hierdoor zal het verschil in arbeidsdeelname tussen vrouwen en mannen waarschijnlijk kleiner worden.

Hogere productiviteitsgroei beperkt de noodzaak van hogere migratie of hogere arbeidsparticipatie. Maar de groei van de arbeidsproductiviteit stagneert al jaren. Ter Haar (2022) pleit ervoor de productiviteit te stimuleren door te investeren in menselijk en fysiek kapitaal. Wat menselijk kapitaal betreft stelt Ter Haar dat al decennialang wordt gesproken over

leven lang ontwikkelen, maar dat de resultaten tot nu toe bedroevend zijn. Wat fysiek kapitaal betreft stelt Ter Haar dat Nederland internationaal achterblijft bij investeringen in robotisering.

Naast hoge migratie, arbeidsparticipatie en productiviteit kan de druk van de zorgvraag op de beroepsbevolking ook worden afgeremd door de toename van de zorgvraag af te remmen. Het opleidingsniveau van ouderen neemt de komende decennia toe door cohorteffecten (jonge generaties zijn hoger opgeleid dan oudere generaties) en aangezien de zorgvraag van hoger opgeleiden lager is dan van lager opgeleiden kan dit een dempend effect hebben op de groei van de zorgvraag. Goede en toegankelijke gezondheidszorg kan een belangrijke bijdrage leveren aan een betere gezondheid, maar essentieel is vooral een goed preventiebeleid. Verbetering van de gezondheidszorg leidt ertoe dat steeds meer dodelijke ziekten chronische aandoeningen worden. Veel van deze chronische ziekten kunnen worden voorkomen door een gezonde leefstijl. Daarom is naast betere zorg preventiebeleid gericht op gezondheidsbevordering cruciaal. Vooral bij mensen met een lage sociaaleconomische status valt veel winst te behalen. Bij preventie gaat het niet alleen om leefstijl (SER, 2020). Leefstijlinterventies werken vaak niet goed bij mensen met een lagere sociaaleconomische status, doordat problemen zoals schulden, werkloosheid, laaggeletterdheid, gezinssituaties, slechte huisvesting en stress invloed hebben en zich vaak opstapelen. Effectief preventiebeleid dient zich dan ook niet alleen op het individu te richten, maar vooral op de leef- en werkomgeving. Naast bevorderen van een gezonde leefstijl zijn verbetering van werkomstandigheden (fysieke en mentale belasting), vergroten van baanzekerheid, tegengaan van schulden en verminderen van stress van belang.

Kortom, de door de vergrijzing veroorzaakte spanning op de arbeidsmarkt in de komende decennia kan niet door één ministerie worden opgelost maar vraagt om beleidsinspanningen op het terrein van diverse ministeries, denk aan beleid op het gebied van migratie, arbeidsmarkt, emancipatie, ouderen, onderwijs, innovatie, woningmarkt, gezondheidszorg en preventie.

Auteur

Joop de Beer (e-mail: beer@nidi.nl) is affiliated researcher bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI-KNAW). Tot zijn pensioen in 2021 was hij themaleider Vergrijzing en Levensduur bij het NIDI.

Literatuur

- ACVZ, 2019, Legale kanalen voor arbeidsmigranten. <https://acvz.org/pubs/verkennd-onderzoek-legale-kanalen-voor-arbeidsmigranten/>
- Autor, D., 2021, Shaping the future of work, CPB lecture, <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Lecture-2021-David-Autor.pdf>

- Beek, J., van de, H. Roodenburg, J. Hartog en G. Kreffer, 2021, Grenzeloze verzorgingsstaat. De gevolgen van immigratie voor de overheidsfinanciën. http://www.demo-demo.nl/files/Grenzeloze_Verzorgingsstaat.pdf
- Beer, J. de 2021, Beleidskeuzes in een vergrijzende maatschappij, *Demos*, vol 37(7): 1-4. <https://nidi.nl/demos/beleidskeuzes-in-een-vergrijzende-maatschappij/>
- CBS, 2022a, Arbeidsmarkt in vierde kwartaal 2021 nog krappere. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/07/arbeidsmarkt-in-vierde-kwartaal-2021-nog-krappere>
- CBS, 2022b, Nieuwe indeling bevolking naar herkomst. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst>
- CPB, 2015, Nederland in 2030 en 2050: twee referentiescenario's. <https://www.wlo2015.nl/rapporten-wlo/nederland-in-2030-en-2050-twee-referentiescenarios>
- CPB, 2019, Zorgen om morgen. <https://www.cpb.nl/zorgen-om-morgen>
- European Commission, 2020, The 2020 Ageing Report. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip142_en.pdf
- Haar, B. ter, 2022, Arbeidsmarktkrapte vereist hogere productiviteit. *Fondsnieuws*, 21 januari 2022. <https://www.fondsnieuws.nl/columns/bernard-ter-haar/arbeidsmarktkrapte-vereist-hogere-productiviteit>
- Kabinetformatie 2021, Coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst' <https://www.kabinetformatie2021.nl/documenten/publicaties/2021/12/15/coalitieakkoord-omzien-naar-elkaar-vooruitkijken-naar-de-toekomst>
- NIDI/CBS 2021, Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen. Eindrapport Verkenning Bevolking 2050. <https://publ.nidi.nl/output/2021/nidi-cbs-2021-bevolking-2050-in-beeld.pdf>
- SER, 2020, Zorg voor de toekomst. Over de toekomstbestendigheid van de zorg. <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2020/zorg-voor-de-toekomst.pdf>